

3.3.2 Receptce „arktické“ literatury v českých zemích

Malým přínosem do zmíněné hypotetické komplexní databáze „arktické“ literatury by mohla být bibliografie „arktické“ literatury (včetně literatury o arktických oblastech) v češtině. Z rozsáhlé internetové databáze původní i překladové literatury v češtině a několika dostupných sborníků a databází, které se týkají mimo jiné arktického regionu, jsem se pokusil základ takové bibliografie vytvořit. Mým cílem bylo zdokumentovat nejzajímavější česká autorská díla z arktického regionu a poskytnout informaci o zajímavých překladech „arktických“ autorů do češtiny, z nichž by byla zřejmá receptce této literatury českými čtenáři. Bylo mi okamžitě jasné, že jsem se pustil do sisyfovského, nikdy nekončícího úkolu, jehož výsledek bude vždy neúplný a pouze ilustrativní.

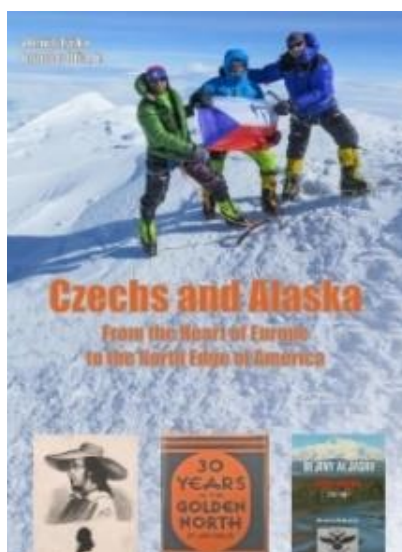
Navázal jsem mj. na *Bibliografii překladů a převyprávění sámské literatury a další literatury o Laponsku a Sámech v češtině a slovenštině*, jejímž autorem je Michal Kovář. Tato bibliografie vyšla v r. 2006 v tištěné podobě jako dvě samostatné kapitoly v knize *O muži, který si koupil svědění* (Obr. 3.3.2-1) a autor ji v rámci své dizertace aktualizoval a doplnil o překlady literatur Samojedů, Komijců a dalších uralských národů (<http://doktori.btk.elte.hu/lit/kovarmichal/diss.pdf>). Rád bych čtenáře na tomto místě na uvedenou bibliografii odkázal, neboť v následujícím textu budou zmíněna pouze nejnovější stěžejní díla sámské literatury v českém překladu, která v bibliografii nejsou uvedena.

Obdobně jsem navázal na svoji brožuru z roku 2021 (spoluautorem je Jaroslav Olša ml.) *Czechs and Alaska / From the Heart of Europe to the North Edge of America* (Češi a Aljaška / Ze srdce Evropy na nejsevernější konec Ameriky) (Obr. 3.3.2-2). Čtenáře bych i na tuto brožuru rád odkázal. Vzhledem k tomu, že dosud neexistuje její česká verze, jsou stěžejní literární díla česko-aljašské provenience uvedena v **kap. 3.1.3**.

Mnoho titulů týkajících se Arktidy či Subarktidy s vazbou na Čechy, kteří v těchto oblastech žili či pracovali, anebo na Československo či Česko obecně, je uvedeno v některých kapitolách knihy, kterou právě držíte v rukou, či v seznamech literatury k těmto kapitolám.

Z dostupných informací a navzdory polárnímu chladu lze usuzovat na opravdu vřelé přijetí Arktidy u českých čtenářů. Za „první republiky“ i v období komunistické diktatury byl o arktická témata velký zájem, o čemž svědčí opakovaná vydání nejpopulárnějších titulů a rychlá reakce na bestsellery, které byly okamžitě překládány do češtiny. V letech 1948–89 se „arktické“ knihy vydávaly v masových nákladech. Po sametové revoluci lze vysledovat obnovený zájem některých nakladatelství o starší české tituly z arktických oblastí, což se týká jak překladů, tak původní české literatury. Na rozdíl od přecházejícího období však není

možné dohledat počet vydaných výtisků jednotlivých titulů, protože neposkytování této informace se stalo součástí obchodní strategie nakladatelů a vydavatelů.

Obr. 3.3.2-1 O muži, který si koupil svědění

Obr. 3.3.2-2 Češi a Aljaška / Ze srdce Evropy na nejsevernější konec Ameriky

Původní česká literatura zaměřená na Arktidu

Nejstarším českým literárním dílem z dalekého Severu je spisek *Islandia aneb krátké vypsání ostrova Islandu* (1638) českobratrského faráře Daniela Strejce Vettera, který se vypravil roku 1613 s Janem Salomonem na Island. Zúčastnili se celonárodního sněmu Althingu a jednali se zástupcem dánského krále. Dílo vyšlo česky, polsky a německy. Kritické vydání původních textů tohoto spisu vydal Bohuslav Horák v roce 1931. Z první poloviny 18. století pocházejí deníky Moravských bratří Matouše Stacha a Kristiána Davida z Grónska, které však byly psány německy.

V němčině vyšla také kniha *Reise der Hansa in's Nördliche Eismeer* českého Němce Gustava Carla Lauba (obr. 3.1.1-3), profesora geologie na Univerzitě Karlově, který se zúčastnil v letech 1869–1870 německé expedice do polárních krajů. Rakouský nadporučík Julius Payer (obr. 3.1.1-5), rodák z Teplic-Šanova, velel spolu s německým polárním badatelem Karlem Weyprechtem rakousko-uherské polární výpravě v letech 1872–1874. Payer po návratu publikoval knihu *Die österreichisch-ungarische Nordpol-Expedition in den Jahren 1872–1874, nebst einer Skizze der zweiten deutschen Nordpol-Expedition 1869–1870 und der Polar-Expedition von 1871* (1876) (obr. 3.1.1-6). Jeden z pěti českých členů výpravy Otto Kříž se sice nedočkal návratu na rodnou Moravu, zanechal však po sobě deník, který vydal jeho bratr Antonín; česky vyšel zásluhou Josefa Kanského v roce 1957 ve *Sborníku Československé společnosti zeměpisné*.

Jindřich Klučák, účastník výpravy Fredericka G. Schwatky pátrající po zmizelé výpravě Sira Johna Franklina v letech 1878–1880, napsal reportážní knihu *Als Eskimo unter den Eskimos*.

Z německy píšících autorů pocházejících z českých zemí lze zmínit také rakouskou spisovatelku Christiane Ritterovou z Karlových Varů, která prožila jeden rok se svým manželem – lovcem kožešinové zvěře – v primitivní chatě na Svalbardu. Její bestseller *Eine Frau erlebt die Polarnacht* vyšel v roce 1938.

Nejpopulárnějším českým „arktickým“ autorem co do celkového počtu vydaných výtisků je František Běhounek, jehož kniha *Trosečníci na kře ledové* (1928) (Obr. 3.3.2-3), později publikovaná v pěti dalších vydáních pod názvem *Trosečníci polárního moře* (1955–1989), dosáhla prokazatelného nákladu 200 tis. kusů. Člen výpravy Umberta Nobila ve vzducholodi Italia si své arktické prvenství u českých čtenářů pojistil navíc knihami *V říši věčného sněhu a ledu* (1936), *Mořeplavci a objevitelé* (1941), sci-fi románem *Tajemství polárního moře* (1941), *Kletbou zlata* (1942) a *Ledovou stopou*, která vyšla v roce 1967 v nákladu 20 tis. výtisků.

V celkovém prokazatelném nákladu 198 tis. výtisků bylo vydáno několik titulů Stanislava Bártla, který se v roce 1961 zúčastnil plavby Severní mořskou cestou z Murmansku do Tixy při ústí Leny a zpět na ledoborci Lenin. Napsal mj. knihy *Atomová Arktida*, *Karavany půlnoci*, *Arktida stopami průkopníků* a *Záhada dobývání severního pólu*. Válečné vojenské operace v Arktidě popsal v knihách *Zkáza černé eskadry* a *Záhada konvoje PQ 17*.

Obr. 3.3.2-3 Trosečníci na kře ledové

Obr. 3.3.2-4 Třicet let na zlatém severu

Obr. 3.3.2-5 Zakletá země

Obr. 3.3.2-6 Děti severských šamanů

Obr. 3.3.2-7 Nejstarší Američané

Více než stotisícovým nákladem se může pyšnit i „moravský Eskymák“ Jan Eskymo Welzl, jehož nejpopulárnější kniha *Třicet let na zlatém severu* (Obr. 3.3.2-4) v podání redaktorů E. Valeny a B. Golombka vyšla v letech 1930–1998 v pěti vydáních v prokazatelném nákladu 71 tis. výtisků. Téměř stotisícového nákladu dosáhlo šest naučných encyklopedických titulů se zastoupením Arktidy. Celkového nákladu několika desítek tisíc výtisků se dočkala dvě vydání knihy Jiřího Jaegera *Šest let mezi Eskymáky*. Obnovený zájem čtenářů o „verneovský“ román Karla Hlouchy z grónského prostředí *Zakletá země* z roku 1910 (Obr. 3.3.2-5) vyvolalo nakladatelství Olympia formou jeho reedice v roce 2004.

Etnografka a fotografka Nelly Rasmusenová (obr. 3.1.1-24) se fiktivně provdala za Dána Nielse Rasmussena, aby mohla cestovat do zahraničí. V letech 1975–1991 pobývala u Inuitů v arktických oblastech severní Kanady (na Baffinově ostrově a v Hudsonově zálivu) a u kočovných Sámů v severním Norsku. Publikovala cestopisy *Lidé z Baffinova ostrova* a *Děti severských šamanů* (Obr. 3.3.2-6).

Z původní české literatury věnované Vikingům (ale nejen jim) lze zmínit alespoň dětskou knihu *Vikinská princezna aneb Velrybí vyprávění* Zuzany Frantové. Václav Šolc publikoval knihu *Nejstarší Američané* (Obr. 3.3.2-7). Nelze nezmínit plodnou literární činnost cestovatele po arktických končinách Kanady a Aljašky Leoše Šimánka a první českou knihu o Aleutských ostrovech *Po stopách lovců velryb v severním Pacifiku* z pera Čechoameričana Stanislava Chládky.

Pokud jde o literaturu českých autorů o Sibiři a původních sibiřských národech, za zmínku určitě stojí knihy Pavlína Brzákové *Goromomo Goroló – Vyprávění sibiřskejch Evenků*, *Jamtana – Vyprávění sibiřskejch Něnců*, *Cesta medvěda – Mýty, pohádky a příběhy Tunguzských Evenků*, *Dědeček Oge – Učení sibiřského šamana*, *Až odejdu za horu a Modřínová duše*. K výstavě v Moravském zemském muzeu v r. 2001 byla vydána publikace Jana Břečky *František Poledna Vlkovský a Čukčové*. Z novějších děl lze zmínit také *Cesty na Sibiř a Tundru a smrt* Martina Ryšavého. Tomáš Boukal v *Cestě lesem* popsal mj. Medvědí svátek u Mansů a z téhož prostředí je i beletristická kniha *Cesta mrtvých*.

Literatura o českých sportovních výkonech v Arktidě a jejich protagonistech je uvedena v kap. 3.1.6.

Nakladatelství Academia vydalo v roce 2024 první českou monografii o Arktidě s názvem *ARKTIDA*, kterou pávé držíte v rukou. Další knihy českých autorů zaměřené na Arktidu (zejména odborného charakteru) jsou uvedeny v příslušných kapitolách této knihy.

Omezený rozsah kapitoly 3.2.2 neumožňuje zahrnout do přehledu desítky dalších českých autorů „arktických“ knih. Pokusím se uvést aspoň několik jmen (abecedně): J. Havel,

P. Horký, A. a J. Klempířovi, Z. Lyčka, M. Martínek, N. Rasmussenová, J. Svoboda a mnoho jiných. Stručný výčet českého přínosu k „arktickému“ písemnictví bych rád symbolicky ukončil úsměvnou divadelní hrou *Dobytí severního pólu* v podání Divadla Járy Cimrmana.

České překlady „arktické“ literatury

Co se týče českých překladů „arktické“ literatury ze severských jazyků, nejsilněji je zastoupena dánština, norština a finština. Nejvíce „arktických“ překladů je z angličtiny a ruštiny, dále z francouzštiny, němčiny a polštiny. Překlady z jiných jazyků jsou sporadické.

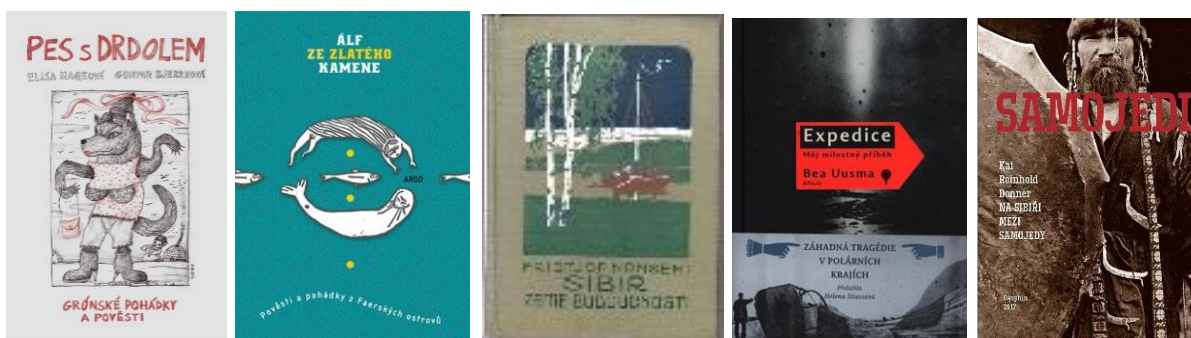
České překlady z dánštiny jsou zastoupeny velkým počtem titulů a více než desítkou spisovatelů. Pouze pět z nich však patří mezi původní autory s inuitskou krví v žilách: Áron z Húrky (*O Igimarasussukovi, který jedl své ženy*), Pipaluk Freuchenová (*Ivik*), Knud Rasmussen (několik titulů), Niviaq Korneliussenová (*Homo sapienne*) a Elisa Magueová (viz dále). K původní inuitské literatuře lze přiřadit také antologii inuitské poezie *Písň vrbového proutku*, přeloženou z velké části z německých a francouzských verzí Rasmussenových dánských textů.

Největšími dánskými překladovými bestsellery jsou Rasmussenova *Cesta bílým tichem* a *Cit slečny Smilly pro sníh* Petera Høega. Čeští čtenáři se mohou začíst i do bestselleru Kima Leineho *Proroci z fjordu Věčnosti*. Ze starší překladové literatury stojí za zmínku *Moje mládí v Gronsku* Petera Freuchena. Tohoto skvělého vypravěče „oživil“ v roce 2023 překlad jeho autobiografického románu *Ivalu* s podtitulem *Láska v polárních krajích*. Ve dvou vydáních a několika dotiscích vyšly *Grónské mýty a pověsti* Knuda Rasmussena s ilustracemi Martina Velíška a kompletního nového překladu se dočkali i Rasmussenovi *Noví lidé* s původními ilustracemi Haralda Moltkeho. Velmi zajímavý je pohled Oleho Jørgensena na Inuity v Grónsku, v Kanadě a na Aljašce v knize *Duše, buď krásná*. V česko-grónsko-anglické verzi vyšly *Postavy grónské mytologie* s ilustracemi Aage Gitze-Johansena. Mezi nejnovější přírůstky překladové „arktické“ literatury z dánštiny patří *Arktické safari a jiné povídky z Grónska* z pera Jørna Riela. V dvojjazyčné *Dánské čítance* jsou zahrnuty texty 11 současných dánských, grónských a faerských autorů s několika arktickými tématy. V roce 2023 se na českém trhu objevil překlad originálních východogrónských pohádek Elisy Magueové, doplněný převyprávěnými grónskými pohádkami a pověstmi Gunvor Bjerreové pod názvem *Pes s drdolem* (Obr. 3.3.2-8), jehož ilustrátorem je opět Martin Velíšek.

Na tomto místě bych rád zmínil knihu *Álf ze Zlatého kamene* (Obr. 3.3.2-9) – český překlad faerských pohádek a pověstí, pořízený z faerštiny (nikoli přes dánštinu).

Pokud jde o české překlady dalších severských autorů, prim hrají Norové, zejména Roald Amundsen a Fridtjof Nansen, jejichž bestsellery se dočkaly českého vydání okamžitě poté, co vyšly norské originály. Na tomto místě bych rád zmínil pozoruhodný Nansenův cestopis *Sibiř – země budoucnosti* (1918) (Obr. 3.3.2-10), popisující jeho cestu po Jeniseji včetně fotodokumentace života místních obyvatel. Ze současných norských „arktických“ spisovatelek je nejpopulárnější Monica Kristensenová. Novinářka Sigri Sandbergová popsala v knize *Tma* svůj pětidenní pobyt v polární noci s reminiscencemi na knihu Ch. Ritterové *Žena v polární noci* (viz dále). Na tomto místě je nutno zmínit oblast „vikinské“ literatury, která je důležitou podmnožinou „arktické“ literatury. Z mnoha titulů uvádím aspoň překlad knihy Helge Ingstada *Kolumbus nebyl první* a Tore Kvævena *Drsný je zákon mé země*.

Mezi překlady ze švédštiny se v roce 2018 objevila *Expedice: Můj milostný příběh* Bey Uusmy (Obr. 3.3.2-11), rekonstrující neúspěšný let švédského inženýra Salomona Augusta Andréeho vzducholodí Orel na severní pól v roce 1897. Stejnou tematikou se zabýval Per Olof Sundman v knize *Let inženýra Andréeho* (česky 1972). „Vikinskou“ literaturu zastupuje mj. překlad dvoudílné knihy *Zrzavý Orm: Plavci na západ / Doma a znovu na lodi* Franse Gunnara Bengtssona.

Obr. 3.3.2-8 Pes s drdolem

Obr. 3.3.2-9 Álf ze Zlatého kamene

Obr. 3.3.2-10 Sibiř – země budoucnosti

Obr. 3.3.2-11 Expedice: Můj milostný příběh

Obr. 3.3.2-12 Na Sibiři mezi Samojedy

Co se týče překladů z finštiny (a laponštiny), rád bych upozornil zejména na následující titul, který není uvedený v *Bibliografii překladů a převyprávění sámské literatury a další literatury o Laponsku a Sámech v češtině a slovenštině*: překlad ceněné etnologické publikace Kai Reinholda Donnera *Na Sibiři mezi Samojedy* (Obr. 3.3.2-12).

Pokud jde o islandštinu, rád bych v obecné rovině zmínil české překlady staroseverské mytologie a ság od Ladislava Hegera, Heleny Kadečkové (Obr. 3.3.2-13) a mnoha mladších

překladatelů, které jsou rovněž podmnnožinou „arktické“ literatury. Z ostatní islandské překladové „arktické“ literatury stojí za zmínku např. *Led v žilách* autorky Yrsy Sigurðardóttir.

Okamžitého překladu z italštiny se dočkaly *Katastrofa vzducholodi „Italie“ na severní točně*, *Červený stan* a *Křídla nad pólem* Umberta Nobila (Obr. 3.3.2-14) s prokazatelnými 62 tis. výtisky.

Nejvíce „arktických“ překladů je z angličtiny, podařilo se mi dohledat desítky titulů. Překlad Pearyho *Severní Točny* (1913) (Obr. 3.3.2-15) vyšel tři roky po vydání originálu. Po roce 1989 jsou vydavatelsky aktivní zejména BB Art (*Frigidní ženy*, *Terror*, *Ledový ostrov*), Paseka (*Ztroskotání na pólu*), Domino (*Arktická mise*) a INA (*Objevování polárních krajů*), ale též Knižní klub (*Cesta sněžných ptáků*), Vladislav Pavelek (*Arktický bush pilot*) a mnoho dalších nakladatelství. V roce 2010 vyšel český překlad Mikea Horna *Pokořil jsem ledové království*.

Obr. 3.3.2-13 Edda a Sága o Ynglinzích

Obr. 3.3.2-14 Křídla nad pólem

Obr. 3.3.2-15 Severní točna

Obr. 3.3.2-16 Stopy ve sněhu

Obr. 3.3.2-17 Poslední vládci thulští

Zajímavé jsou překlady kanadské „arktické“ literatury, zastoupené především Farley Mowatem, například *Polární vášeň*, *Lidé v zoufalství: Setkání s kanadskými Eskymáky*, *V kanadské divočině*, *Stopy ve sněhu* (Obr. 3.3.2-16) a *Kletba vikingova hrobu*. Do kanadské provenience patří také *Byl tu Šalomoun Gursky* a z francouzštiny přeložený výbor *Pět kanadských novel*. *Agaguk, syn eskymáckého náčelníka* kanadského spisovatele Yvese Thériaulta vyšel v roce 1972 v padesátitisícovém nákladu.

Z francouzsky píšících autorů stojí za zmínku kromě výše uvedených Kanadčanů také Švýcar Jean Gabus a francouzský etnograf Jean Malaurie, kteří se dočkali českého překladu

svých děl (Obr. 3.3.2-17). Nejlepší francouzskou detektivkou roku 2013 byl vyhlášen *Poslední Laponec* Oliviera Truka.

Pokud jde o překlady z němčiny, je nutno zmínit zejména popis expedice Julia von Payera z let 1872–1874 v překladu Jaroslava Hoška, který vyšel téměř po sto letech pod titulem *V ledovém zajetí* (1969). Reedice Hoškova překladu vyšla v roce 2019 v nakladatelství Dauphin pod názvem *Expedice na severní pól* (Obr. 3.3.2-18). Německý bestseller výše uvedené Christiane Ritterové se objevil v českém překladu v roce 2020 pod názvem *Žena v polární noci* s výstižným podtitulem *Rok na Špicberkách* (Obr. 3.3.2-19). Ze starších titulů německy píšících autorů stojí za zmínku *Země na obzoru*, *Lod' do Grónska* a životopis Knuda Rasmussena.

Obr. 3.3.2-18 Expedice na severní pól

Obr. 3.3.2-19 Žena v polární noci

Obr. 3.3.2-20 Muž se železným sobem

Obr. 3.3.2-21 Sibiřští šamani a jejich ústní tradice

Obr. 3.3.2-22 Údolí sedmi trav

V letech 1948–1989 vyšlo mnoho překladů z ruštiny (dohledal jsem více než dvacet autorů), často v obrovských nákladech (celkově hodně přes 100 tis.), ale většinou poplatných době vzniku. Největšího nákladu (55 tis. výtisků) se dočkaly *Tři záhady Arktidy*. Zajímavou knihou je *Muž se železným sobem* (Obr. 3.3.2-20) o cestě cyklisty Gleba Travina v letech 1928–31 kolem bývalého Sovětského svazu včetně arktických oblastí. Pokud jde o literaturu původních národů Sibíře přeloženou z ruštiny, odkazuji čtenáře na bibliografii překladů literatury Samojedů, Komijců a dalších uralských národů, kterou vytvořil již zmíněný Michal Kovář (<http://doktori.btk.elte.hu/lit/kovarmichal/diss.pdf>). Z dalších „sibiřských“ knih lze uvést monografii G. V. Xenofontova *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice* (Obr. 3.3.2-21) a díla A. Reidové *Šamanův plášť: Dějiny domorodých národů Sibíře* a P. Vitebského *Sobí lidé: život se zvířaty a duchy na Sibíři*. Autorem příběhu ze života Evenů *Sobí lidé* je T. Odulok, o

původních obyvatelích Tajmyru – Nganasanech – pojednává *Údolí sedmi trav* L. Platova (Obr. 3.3.2-22).

Významné, ale poplatné době svého vzniku, jsou též překlady knih manželů Centkiewiczových z Polska – pět titulů s 80 tis. výtisky. O něco dříve (v roce 1925) vyšel cestopis polského vědce, který se účastnil občanské války v Rusku, F. A. Ossendowského *V džungli lidí a lesů*.

Obr. 3.3.2-23 Časopis PLAV: Co kráší Inuity

Obr. 3.3.2-24 Časopis PLAV: Koho jedí Samojedi?

Obr. 3.3.2-25 Časopis PLAV: První národy Kanady

Obr. 3.3.2-26 Časopis PLAV: Sám sobě Sámem

Za dosud nejucelenější představení inuitské literatury vdčíme speciálnímu číslu měsíčníku pro světovou literaturu *Plav* 7/2017 s názvem *Co kráší Inuity* (Obr. 3.3.2-23), věnovanému výhradně literatuře Inuitů z Grónska, Kanady a Aljašky. Literatuře dalších původních národů Arktidy jsou věnována následující speciální čísla *Plavu*: 10/2011 *Koho jedí Samojedi?* (Obr. 3.3.2-24), 10/2016 *První národy Kanady* (Obr. 3.3.2-25) a 8/2020 *Sám sobě Sámem* (Obr. 3.3.2-26). A pokud zůstaneme v Arktidě obecně, lze zmínit čísla 9/2009 *Staroseverština: Soumrak bohů*, 3/2016 *Tiše, hovoří Island!* a ve velmi omezené míře také 1/2007 *Příběhy severoamerických indiánů* a čísla věnovaná literatuře jednotlivých severských zemí. Sámské literatuře je věnováno speciální číslo časopisu *Babylon* 4/2022.